

Ədəbiyyat nəzəriyyəsi

Müasir Azərbaycan ədəbiyyatı öçerkləri: Rasim Qaracanın avanqardistikası

Tehran Əlişanoğlu

AMEA-nın müxbir üzvü

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

E-mail: tehran2006@yandex.ru

Annotasiya. Məqalədə müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi yeri olan, avanqard və postmodern sənət cərəyanlarının gəlişməsində xidmətləri ilə seçilən şair və nasir Rasim Qaracanın yaradıcılığında bəhs olunur. Rasim Qaraca ədəbiyyata şeirlə gəlib, yeni zamanların nəfəsini poeziyada bəyan edən manifestlər irəli sürüb. Azərbaycanda ilk ədəbi qruplardan olan “Baca” qrupunu təsis edib, həmfikirliyi ilə birgə “Azad Yazarlar Ocağı” (AYO) ədəbiyyat qurumunu yaradıb. Təsis etdiyi “Alatoran” jurnalı yeni nəsil yazarların yetişməsində böyük rol oynayıb. Rasim Qaraca 12 şeir və nəsr kitabı çap etdirmiş, poeziyası, hekayələri, romanları ədəbi mətbuatda rezonans doğurmuşdur. Məqalədə Rasim Qaracanın yaradıcılığı ətraflı təhlil olunur, ədəbiyyatda avanqard mövqeyi, poeziyaya gətirdiyi yeniliklər, hekayələrinin ideya-estetik tutumu, romançılığı araşdırılır və şərh olunur. Rasim Qaracanın yaradıcılığı konseptual mahiyyət daşıyır, ədəbiyyatda bir sıra ardıcılıqları yetişdirmiş, müstəqillik dövrü ədəbiyyatının estetik təbiətinin dəyişməsində əsaslı rol oynamışdır.

Açar sözlər: R.Qaraca, avanqard, postmodern sənət, real poeziya, sosial motivlər, anlamsız şeir, birlər

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 09.10.2024; qəbul edilib – 23.10.2024

The sketches of modern Azerbaijani literature: Rasim Garaja's avant-garde

Tehran Alishanoglu

Corresponding member of ANAS

Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS

E-mail: tehran2006@yandex.ru

Abstract. In the article is dealt with the creativity of Rasim Garaja, poet and prose-writer, who has a special place in the development of Azerbaijani literature during the period of independence and stands out for his services to the development of the avant-garde and postmodern art movement. Rasim Garaja entered literature with the poetry, wrote the manifestos predicating the breath of the new age in poetry. He founded first literary group “Baja” in Azerbaijan, as well as literary institution “Independent Writers’ Organization” together with like-minded persons. The magazine “Alatoran” created by him played a major role in raising of new generation writers. Rasim Garaja published 12 poetry and prose books; his poetry, stories, novels resonated. In the article the creativity of Rasim Garaja is analyzed in detail and his avant-garde position in the literature, innovations in poetry, idea-aesthetic capacity of his stories as well as novelist is studied and interpreted. Rasim Garaja’s creativity is conceptual in essence, he has raised a number of his successors in the literature and played a valid role in changing the aesthetic quality of the literature of the independence period.

Keywords: R.Garaja, avant-garde, postmodern art, real poetry, social motives, nonsense poem, units

Article history: received – 09.10.2024; accepted – 23.10.2024

Giriş / Introduction

Rasim Qaraca müstəqillik dövrü Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında məxsusi yeri olan, avanqard və postmodern sənət cərəyanlarının ədəbiyyatımıza oturuşmasında xidmətləri ilə seçilən yazıçı, şair, nasir, publisistdir.

Ədəbi fəaliyyətə müstəqillik dövründə başlamış, Azərbaycanda ilk ədəbi qruplardan olan “Baca” qrupunu (1991) təsis etmiş, “Yaşıl söz” qəzetini (1992) çap etdirmişdir. Böhranlı keçid

illərində Rusiyada müxtəlif türk şirkətlərində tərcüməçi kimi çalışmış; 2000-ci ildə Bakıya qayıdaraq, aktiv ədəbi fəaliyyətini bərpa etmiş, həmfikirləri ilə birgə “Azad Yazarlar Ocağı” (AYO) ədəbiyyat qurumunu (2001) yaratmışdır. Təsis etdiyi “Alatoran” jurnalı (2004) yeni nəsil yazarların yetişməsində böyük rol oynamışdır. Rasim Qaraca hazırda təsisçisi olduğu “Alatoran” nəşriyyatına rəhbərlik edir.

Əsas hissə / Main Part

Rasim Qaracanın həyat və yaradıcılıq bioqrafiyası “Zülmətdə bir alatoran” avtobioqrafik romanında (2018) əksini tapmışdır. 1980-ci illərin demokratikləşmə havasının “inqilabi” təsiri, bu ab-havanın əyalət şəhəri Əli Bayramlıya (hazırkı Şirvan) qədər sirayət edən müsbət aurası, eyni zamanda çökməkdə olan sovet rejiminin acı təcrübəsi yazıçının həyat və ədəbiyyat baxışlarının formalaşmasında əsaslı rol oynayır, mühitlə barışmazlıq, şəxsiyyət və sənət azadlığı – həyat kredosuna çevrilir. Belə ki, həyatda azadlığını tapa bilməyən insan Sənətə üz tutur, Sənətin başlıca missiyası isə eynən, insanda bu azadlıq hissi-ehtirasını hifz etmək, yetişdirmək, həyat reallığına çevirməkdir. “Hər kəsin qəbul edəcəyi deyil, qəbul etməyəcəyi şeylər yazmaq yolunu tutdum. Bunun bir avantaj olduğunu başa düşdüm. Bu hiss mənim yaradıcılıq üslubumu formalaşdırdı. Bir yazıçının təkə öz milli ədəbiyyatını deyil, bu günə qədər yazılmış bütün dünya ədəbiyyatını inkar etməli olduğu gerçəyinə vardım. Təsdiqi təsdiq ədəbiyyatı mənə görə deyildi...” [7, s.14]

Ortaçağlar “Oğuznamə”sindən alıb, sənət devzinə çevirdiyi “İnkər mübarəkdir!” prinsipi lap əvvəldən Rasim Qaracanın yaradıcılıq intibahlarının mənbəyi və katalizatoru olur və sonrakı bütün şüurlu ömrü də həmin məqsəd uğrunda, modern dünya ehtiraslarının ədəbiyyatda realizəsi yolunda mübarizələrdə keçir.

Hələ yeniyetmə yaşlarından musiqiyə meyli, aktyor olmaq istəyi, rəssamlıq sevdası başlanğıcda boğulan, – avtobioqrafik romanında etiraf etdiyi kimi, – gələcək yazıçının məhz ədəbiyyatı seçməsi və Ədəbiyyatın digər sənətlərin edəcəklərini də təkbaşına etmək qüdrətinə inamı, getdiyi yolda qətiyyəti və dönməzliyinin rəhni olur: “Yazmaq üçün qələm və dəftər yetərliyd...” [7, s.9]

Həmin qətiyyət təsisçilərindən biri olduğu AYO-nun (Azad Yazarlar Ocağının) 16 oktyabr 2003-cü ildə imzaladığı “Azərbaycan yazıçısının əhdi” adlı on bənddən ibarət proqram-manifestində də əksini tapır: “1. Azərbaycan Yazıçısı şərəf və ləyaqət simvoludur... 5. Azərbaycan yazıçısı ziddiyyətli bir ölkədə yaşadığını unutmur, verilmiş zamandan maksimum istifadə edir, öz üzərində işləməkdən yorulmur, dünya yazıçılarının təcrübəsindən öyrənməkdə qəbahətli heç nə görmür, ənənəyə qapılıb qalmır, erudisiyasını daim genişləndirir. 6. Özünü dünya vətəndaşı hesab edir, yazıçı adını yüksək tutur, sağlam həyat tərzi keçirir və öz fəaliyyətinin son məqsədi olaraq milli ədəbiyyatımızın dünya ədəbi prosesinə, dünya beyninə qovuşması missiyasını daşıyır...” [10, son qapıq səhifəsi]

Rasim Qaracanın ədəbi-ictimai fəaliyyəti qarşıya qoyulmuş vəzifənin nə qədər məsuliyyətli olduğunu, heç də asan olmadığını göstərdi. Məhz onun passionariliyi və böyük zəhmətləri

sayəsində yaranan “Alatoran” jurnalı (2004-2014) on il ərzində yeni, sol (bir qədər də radikal) düşüncəli ədəbi gəncliyin sırf ədəbiyyat və sənət meydanına çevrilir. Əsasını 2003-cü ildən, hələ qəzet səhifələrində – “Ədalət” qəzetinin Ədəbiyyat əlavəsi kimi qoymuş “Alatoran” dərgisi bütün maksimalizmi və radikalizminə rəğmən, ali niyyətlərdən doğulmuşdu: “Biz ürəkdən arzu edirik ki, Azərbaycanda ədəbiyyat və incəsənət sənayesi yaransın, kitab-oxuma faizinə görə dünya xalqlarını geridə qoyaq, yazarların sayı indiki ilə müqayisədə on qat çox olsun, türk dilləri içərisində Azərbaycan dili ən zəngin və çevik dil olsun, saysız-hesabsız yüksək bədii əsərlərin sayəsində dilimiz cilalansın və indiki statik halından çıxsın, dədələrimizdən aldığımız bu mirası tükədir axırına çıxmayaq, əksinə, daha da dolğun və gözəl bir şəkildə sonrakı nəsillərə ötürək. “Alatoran”ı əhəmiyyətli edən o qədər səbəb var ki...” [9, s.2]

Böyük maneələr, çətinliklərlə üzləşən, məhz redaktorunun fədakarlığı sayəsində 18 sayı işıq üzü görün jurnal müstəqil Azərbaycan ədəbiyyatına bir çox parlaq imzalar bəxş edə bildi. “Azad Yazarlar Ocağı” ədəbi prosesin sonrakı həmlə və dalğalarına davam gətirməyib bir qurum olaraq sovrulub getsə də, bədii-estetik cərəyan kimi ədəbiyyatımızı zənginləşdirdi; dəyərləri bu gün də bu və digər şəkildə yeni ədəbi qüvvələrin nəfəsində özünü hiss elətdirir, yaşayır. Rasim Qaracanın hazırda rəhbəri olduğu “Alatoran” yayınları 500-dən artıq orijinal və tərcümə kitabları nəşr etməklə missiyasına sədaqətini qoruyub-saxlayır.

Rasim Qaracanın bədii yaradıcılığı “Ölüm haqqında günəş” (Bakı, “Adiloğlu”, 2002; təkrar nəşr – Bakı, “Alatoran”, 2017), “R hərfi olmayan aylar” (Bakı, 2006), “Siz ey, ordakılar” (Bakı, “Alatoran yayınları”, 2011), “Birlər” (Bakı, “Alatoran”, 2019), “Zürafəsiz dünya” (Bakı, “Alatoran”, 2019), “Tənha qurbağanın səsi” (Bakı, “Alatoran”, 2021), “Yeni şeirlər” (Bakı, “Alatoran”, 2024) şeir toplularından, “Əyri evin qadını” (Bakı, “Qanun”, 2010), “Mənim həyatımı yaz” (Bakı, “Alatoran”, 2020), “Sənin toxunduğun hər şey” (Bakı, “Alatoran”, 2022) hekayə kitablarından,

“On bir gecə” hekayələr romanı (Bakı, “Alatoran”, 2014), “Zülmətdə bir alatoran” avtobioqrafik romanı (Bakı, “Alatoran”, 2018) və “Türkün məsəli. Azərbaycan arqo deyimləri” (Bakı, “MBM”, 2005), “Azərbaycan arqo deyimləri” (daha üç nəşr – Bakı, “Alatoran”, 2009; 2015; 2016) tədqiq və tərtib işlərindən ibarətdir.

Rasim Qaraca ədəbiyyata şeirlə gəlib, həm də ciddi avanqard iddia ilə, yeni zamanların nəfəsini nümayişkarənə bəyan edən poetik manifestlə: “*Gəlin avanqard ədəbiyyat haqqında danışaq. Ona görə yox ki, yaxın bir-iki ilə qədər bu haqda danışmaq yasaq idi, ona görə ki, bu gün avanqard ədəbiyyata doğrudan da ciddi ehtiyac var, cəmiyyətin həyatında gedən yeniləşmə prosesi, biz istəsək də, istəməsək də ədəbiyyata, o cümlədən poeziyaya zəmanə ilə ayaqlaşmaq əmrini pıçıldayır, yaradan adamdan tələb edir ki, bir qədər çevik olsunlar...*” [2]

1991-ci ildə Əli Bayramlı (hazırkı Şirvan) şəhərində Azad Yaşar və İsmayıl Bayramoğlu ilə birgə yaratdıqları “Baca” qrupu fəaliyyət üçün münbit şəraiti Bakıda, 1991-1993-cü illərdə müstəqillik dalğasının yaratdığı ədəbi coşğunluq atmosferində tapır. “Baca” qrupunun yaradıcılıq bəyanatlarına “Xəzər” jurnalı 1992-ci ilin 1-2-ci sayında meydan verir. Poetik avanqardın tarixən mövcud təcrübəsi və zərurətindən çıxış edən qrupun hər üç üzvü şeirlərində o dövrün böhran əhval-ruhiyyəsi ilə çox da ayrılır: “*İçimdə bir mahnı çalınmadan / yaşayacam bu gündən...*” (R.Qaraca), amma eyni zamanda duruma etiraz edir, poeziyanın xilaslıq missiyasına güvənirdilər. Ən çox da “ciddi məqsədlərlə” ədəbiyyata gəldiklərini bəyan edən R.Qaracanın şeirlərində avanqard notları, “yazısız göyləri”n əbədiyyətini vərəqləmək ehtirası aşkardır: “*Ay üzür buludların arasıyla.../ Bizim evimizin arxasıyla.../ Yazısızdır göyün varaqaları/ orada nə il var, nə ay, nə gün,/ nə də saatlar qovur bir-birini...*”

1980-1990-cı illər yaradıcılığında Rasim Qaraca sanki bilərəkdən, ictimai-siyasi böhranı, cəmiyyət həyatında mənəvi dekadansı görükdürmək üçün boyaları tündləşdirir: “*Kəsilməş əllərim masamın üstündə./ Son misramı yazdım / nöqtə yerində qan gölməçəsi...*” Şeirləri “son” ovqatı daşımaqla bahəm, barışmazlıq “missiyası”nı özündə saxlayır: “*İçəri buraxmadım,/*

qaldı qapı arxasında – / nəyimə gərək idi kəsilməmiş əl./ Bir gün gördüm onu... (“Xəzər” jurnalı, № 2, 1996).

Əslində, yaradıcılığının bütünü şairə daim şeir yazdırın, heç bir vaxt şeirdən ayrılmağa qoymayan ali missiyanın tamam ayrı olduğunu göstərir: “Mənim düşüncəmə görə, şeir yazmaq, o cümlədən rəsm çəkmək, mahnı oxumaq və ya rəqs etmək insanın təbiətindən irəli gəlir. İnsan təbiətən özünü ifadə etmək, iz qoymaq və ya gələcəyə mesaj ötürmək istəyən varlıqdır...” [7, son qabıq səhifəsi]

2000-ci illərdə Rasim Qaracanın böyük həyat yükü və sınaqları ilə ədəbiyyata dönüşü yenidən kəskin avanqard jestlər, minillik poeziyanın qalın divarlarını “cırmaqlayan” şeir eksperimentləri, modern poeziyanın iti janr siyasəti və palitra çevikliyi ilə müşayiət olunur.

İlk, “Ölüm haqqında günəş” şeirlər kitabına (Bakı, “Adiloğlu”, 2002) yazdığı manifestdə avanqard iddialarını şair belə deklərə edirdi: “Yalnız irəliyə! Bir yerdə dayanmaq üfunət doğurur. Nağıllarda geriye baxan qəhrəmanın daşa dönməsi hadisəsini xatırlayırsınız mı? ...Yazıçı öz adını, əsərlərini abidəyə çevirdiyi, sağlığında heykəl (daş) olmaq istədiyi andaca özünə “köhnəlik” hökmü biçir, özünü zamanın durğun halına – keçmişə buxovlayır. Zamansa amansızdır, onunla oynayanları sevməz, tərkdər. Yazılanlara, yazdıqlarına dönüb baxmadan irəliyə doğru! “Oğuznamə”də deyildiyi kimi: İNKAR MÜBARƏKDİR” [5, son qabıq səhifəsi].

Kitabda şairin 1987-ci ildən 2001-ə qədər qələmə aldığı seçmə şeirləri toplanmışdı; və hər birisi konseptualıq ifadə edən, bir-birindən fərqli şeir axtarıqlarını yönləndirən, demonstrə edən bölümlərdən ibarətdi: “Əşyalar”, “İnkər”, “Erotik”, “Absurd (anlamsız) şeirlər”, “Aranjmanlar”, “Birlər”. Qəti ideya mövqeyi, yeni şeir dizaynı, avanqard ruhu ilə poetik toplu dərhal “göründü”, “gözlənilən” yönlərdə müxtəlif reaksiyalar da doğurdu. Məxsusən, bəzi sıralar (“Erotik”, “Absurd”) poeziyadan çox, epataja, eksperimentə yozulur, polemikalara yol açırdı. Zətən “avanqard”ın bir atributu da elə budur.

Əsasən ədəbi tənqid yanılmırdı: “R.Qaracanın mətnlərinin içindən bütöv-ardıcıl bir poetik fiqur boylanmır; amma hər dəfə səliqəli şəkildə

mətnin konseptuallığına diqqətçəkən estetik bir hərəkətin olduğunu hiss edirsən; elə bil hər dəfə şair: şeir belə olmalı, bunu deməlidir amacı ilə görünür; adətən, şüurlu imitasion yaradıcılıqda belədir – şeirin predmeti bilavasitə şeir-quruculuğudur, kultura-mission dediyim budur...” [1, s.154]

Amma tənqid iqrar edəndə ki: “Əşyalar” silsiləsinin R.Qaracadan sonra elə bir davamı olmadı, eləcə də şairin öz yaradıcılığında...” [1, s.154] – təbii ki, yanılırdı. Şairin hər istiqamətdə öhdəsinə götürməyə çalışdığı “kultura-mission”un bir vəchi vardı və bu da poeziyamızın sonrakı “şeir axtarıqlığı”nda nəticələrini göstərdi.

Poeziyada sonrakı nəslin nümayəndəsi, şair, ədəbiyyatşünas Qismət “Ölüm haqqında günəş”i ümumən “müstəqillik dövrü ədəbiyyatımızın ən qiymətli şeir kitablarından” hesab edir; “Əşyalar” silsiləsini isə “Orxan Vəli qədər, yapon haykuları qədər fransız “Yeni romançılar”ına, məxsusən də bu cərəyanın lideri Alen Rob Qriyeyə nisbət, yenilikçi bir addım hesab edir: “Onun fikrincə, dəyişməz və sağlam olan yeganə şey nəsnələr, əşyalardır. Bəzən onu tənqid edirdilər ki, əşyaların səhifə-səhifə çəkən təsvirləri arasında insan yoxdur. O isə cavab verirdi: insan təsvir etdiyim əşyalarda, həm təsvirin hərəkətində belə mövcudur...” [8, s.257-258] Qismətə görə, Rasim Qaracada da eynən belədir: “konseptual silsilə olan “Əşyalar”ın canı bu şeirdəki “əşyaların yaddaşı”na edilən vurğuda gizlənilib” [8, s.258]

*qumlara batıb qalıb
nikelli qaşığı
köpüklü dalğalardan bir parçası
beləcə dəmirləşib
(“Qaşığı”)*

“Əşyalar” silsiləsində “inkər”in mahiyyəti – şeiri lirik qəhrəman başlanğıcından özlüyündə mövcud şeylər aləminə (subyektdən obyektə) keçirməkdən ibarətdir: “*pələng dərisi üzərində unudulub gözlük/ şüşə arxasındakı sınımış zolaqlar/ pələng dünyasının/ bizə bəlli olmayan gizli perspektivlərini/ açıb göstərir*” (“Gözlük”).

Bu minvalla “Əşyalar”da bizi əhatə edən “şeylər” dünyası, sırasından asılı olmayaraq,

xaotik: “Gəmi”, “Kitab”, “Külqabı”, “Corab”, “Sərçələr”, “Şokolad”, “Yataq”, “Qrafin”... – poeziyanın diqqətinə gəlir, lirikanın predmeti “incə materiya”, metafizik sferadan (hisslər, təəssüratlar, düşüncələr) sərt, fiziksəl, util dünyaya dəyişir: ... “Təndir”, “Ütü”, “Üz-qırخان”, “Darvaza”, “Velosiped”, “Vaqon”, “Kötük”, “Cəllək”, “Çəkic” və s.

Demək olmaz ki, Rasim Qaraca şeiri bütövlükdə obyektləşdirməyə, “şeylər”in təbiətinə, “yaddaşı”na, fəlsəfəsinə girməyə nail olur; hətta silsilədə bu sayaq soyuqqanlı şeirlər (“Qaşığı”, “Gözlük”, “Bıçaq”, “Ev”, “Daş” və s. kimi) azlıq təşkil edir. Məsələn belə: “yolçular/ düzənlikdəki ən böyük daşa yetişib/ bir an ayaq saxladılar/ bir az keçəcək/ dəstərxanlarını da elə burada açacaqlar/ daş/ öz böyüklüyünün/ fərqində belə deyil” (“Daş”).

Rasim Qaracanın “Əşyalar”ı əksərən “insanlı (subyektli) şeirlər” olaraq qalır, “əşyalar” şairin dünyaya fərqli, dünyadan (“obyekt”dən, obyektiv) baxışlarını ifadə etmək üçün sadəcə bir bəhanə olur. Bu onu və bir sıra ardıcılarını (məsələn, N.Kamal, S.Pərvanə kimi) qurmaq istədikləri “yeni şeir”ə – real poeziyaya aparır:

*konserv qutusundan külqabısı
yağ tənəkəsindən oturacağı vardı
dostumun
qəzətdən süfrə sərdi,
bankada çay dəmlədi,
qəndi yarıya böldü,
döşəmə yırğalanırdı,
sanki gəmidə idik,
ayağa qalxanda
başım tavana dəydi*

(“Tavan”)

Bu şeirlərdə dünyanın cisim sərtliyi, bərkliyi ruhun sərbəstliyi, azadlığı ilə qarşılaşır, üz-üzə gəlir, dirəşir (“Qulaq”, “Ayaqqabı”, “Eskalator”, “Bığ”, “Xalça”, “Məzar”, “Planet”, “Parfüm”, “Kanalizasiya”, “Kartof” və s.-də olduğu kimi). Şair dünyanı sərtliyindən görməyə çağırır və real poeziya yaradır: “ümid-sizlik daşıyır axşam qatarı/ hər kəs yorğun/ hamının üzündə turşumuş maska/ əgər adəti pozub/ bir az gülümsəsən/ ya da birinə xoş bir söz desən/ hamı dönüb maddım-maddım ba-

xacaq/ beləcə/ başqa planetdən gəldiyinin/ üstü açılacaq” (“Planet”).

“Real poeziya” Rasim Qaracanın sonrakı yaradıcılığında da aparıcı xətdir. “Siz ey, ordakılar” (2011) silsiləsində də (“Dörd şeir”, “Zaman”, “Yol”, “Dəniz”, “Çili”, “Nə olsun” və s.), “Zürafəsiz dünya” (2019) toplusunda da, “Tənha qurbağanın səsi” (2021) poemlərində də davam edir.

*İşdir şayət dünyaya gəldiniz
əsla darılmayın,
bir oyuna başladınız ki
bu oyunu gözəl oynama
sevməli, niqrət etməli bəzən
gözlərinizi qapayıb içinizdəki boşluğa
qulaq kəsilməli,
orada nələr var bir bilsəniz...*

(“Dörd şeir”dən)

Rasim Qaracanın “real poeziyası”nda sosial ruh hakimdir və bu, hər dəfə soyuq, güzəştisiz, kəskin cəmiyyət mənzərələrinə açılır. Gündəlik hadisədən də: “İnanıram/ hər yeni günün özü ilə günəş gətirdiyinə/ səhər obaşdan/ açıram pəncərəmi/ səhər yeməyinə bir az külək/ bir az da dəniz havası/ qrafində su/ lakin bilirəm günəşə inanmaq azdır/ onunla yaşamağı da bacarmalısan...” (“Dörd şeir”dən)

Portret çizgilərindən də: “sarışın/ çil-çil uşağıdı Məhərrəm/ biz ona Çili deyərdik/ 11 uşağın ən kiçiyi/ anası Laləzar süpürgəçi/ bacısı Roza topaldı/ böyük qardaşı Davud/ anadangəlmə lal...” (“Çili” şeirindən)

Sevgi hekayətindən də: “Metronun qarşısında görüşdük/ Ancaq bir-birimizi tapana qədər neçə kontur xərclədik/ Çünki sevgilim mən gəlincəyədək dükanə girib/ Ayaqqabılara baxmışdı...” (“Nə olsun” şeirindən)

Qlobal düşüncədən də: “Siz ey, ordakılar/ uzaq planetlərdə yaşayan humanoidlər/ nə olar/ sözümlə eşidin, səsimə səs verin nə olar.../ 1 nömrəli uşaq evi/ ünvan Bakı, Rüstəm Rüstəmzadə küçəsi 66/ uşaqların sayı 120, onlardan 70-i yetim/ ehtiyacları: qış paltarları, yorğan və döşək, ayaqqabılar,/ bir də əgər imkanınız olsa/ elektrikli sobalar...” (“Siz ey, ordakılar...” şeirindən) – şair insan həyatı, cəmiyyət problemlərinə çıxır.

İctimai kəsər R.Qaraca avanqardistikasının daimi atributu, başlıca rüporudur. Uşaq evlərindən reportaj-epataj şəkildə yazılan “Siz ey, ordakılar...” şeiri gerçək faktlar, rəqəmlər, ünvanlar, acı həqiqətlər üzərinə (şəhər-şəhər: *Bakı, Lənkəran, Şəki, Sabunçu rayonu Maştağa qəsəbəsi*, “*Kar uşaqlar üçün 1 nömrəli Respublika İnternat məktəbi Bakı şəhəri, Şərq küçəsi, ev 13*”, “*2 nömrəli Mərdəkan yetim uşaqlar evi*”, “*Suraxanı rayonu, 4-cü mədən küçəsi, 7 nömrəli internat məktəbi*”, “*Əzizbəyov rayonu, Şüvəlan qəsəbəsi, Almaz İldırım küçəsi 43a*”, “*Sumqayıt şəhəri, 5-ci mikro-rayon, əlil uşaqlar üçün internat məktəbi*”, “*Ordubad, Rəfiyev küçəsi 1, M.Füzuli adına İnternat məktəbi*”, “*Culfa rayonu Əjdəroğlu adına internat məktəbi*”, *Siyəzən rayonu, Tovuz rayonu, Biləsuvar rayonu, Qusar şəhəri, Neftçala şəhəri, Goranboy rayonu, Şamaxı rayonu, Qazax şəhəri, Göyçay rayonu, Ağdaş rayonu, Lerik rayonu, Mingəçevir şəhəri, Salyan şəhəri, Zaqatala rayonu, Balakən şəhəri, Quba rayonu, “Bakı şəhəri Bakıxanov küçəsi 37, körpələr üçün 1 nömrəli uşaq evi”*) gəzişərək, sosial problemi eyni ahəngdə, eyni ritmdə, təkrar-təkrar insan ağrısı olaraq notasiya edir və hər dəfə artıb-enən, mahiyyətə dəyişməyən rəqəmlər sonda apogeyə çatanacan yüksəlir:

*Siz ey, ordakılar
uzaq dünyalarda yaşayan humanoidlər
səsimə səs verin nə olar
Şəki İnternat məktəbi
ünvan: Axundov küçəsi 162
uşaqların sayı 56
56-sı da yetim...*

R.Qaracanın “Birlər” silsiləsinin kökü də “Əşyalar”da, bu şeirlərdən nəşət edir (“*Günəş*”, “*İldırım*”, “*Daş*”, “*Çallək*”, “*Qapı*”, “*Düy-mə*”, “*Cığır*”, “*Pul*”, “*Xalça*” və s. olduğu kimi). Məsələn:

*daşların yanından
səssizcə ötüb keçdim
onların min illik ibadətini pozmadan.*

(“Daş”)

Yaxud:

*uçan xalçanı ipə sərrib
həyatın ortasında döyəcləyir evdar qadın
amansızca vurur zərbələri
bir də xam xəyala düşməsin.*

(“Xalça”)

Bu – “Əşyalar” silsiləsindəndir; bu isə “Birlər”dən:

*Sahilə can atan köpüklü dalğalar
ölümü maraqlı edən
körpə uşaqlar kimi.*

*

*Axşam qatarında yorğunluqdan
gözləri qapanır cavan oğlanın
Sökülmüş ayaqqabılarına onun
həyatla çarpışdığını
açıb tökür.*

“Birlər” modernin “minimalist şeir” konsepsiyasından gəlir; şair özü bunu “*minatür şeir*” adlandırır. Bu şeir yığcam “maksim”lərlə dünyanı, həyatı, yaşanı metafizik və “fizik” (real) seyri, fərdin ətraf aləmdə itib-batmayan, batmaq istəməyən ruhunu ifadə edir. Adətən, yapon haykuları ilə müqayisə olunan “Birlər” bəzən aforizmlərə, hikmətli sözlərə də nisbət olur, amma prozaik yox, poetik məxrəcdə; bəzən sadəcə iti müşahidələrə yüklənir. “Birlər” – bütünlükdə, şairin dünyanı poetik müşahidə xəritəsini verbalizə edir. Hər cürəsi var:

*Gözlərimə yaxşı bax
gör bir orada nə qədər uçurum var.*

*

*sarışın oğlan uşağı
anasının meyidi üzərində dayanıb
üzüm yeyir.*

*

yaşıl mavi qonur addımlarım.

*

*ilahi, bir səbəb sal
mətbəxdə qab yuyan o qadının
dodaqları qaçsın.*

*

*Hörmət qazanmağın sadə bir üsulu var
həqiqəti danışmaq
sevilməyin tək bir yolu
aldatmamaq.*

*

*dünya xəritəsinə düşməyib doğulduğum şəhər
doğulduğum ev heç düşməyib
mən heçdən də heç.*

(“Birlər” silsiləsindən, 1990-2002)

“Minimalist şeir” tərzii bu və ya digər uğurla, bizdə buna qədər də vardı; Rasim Qaraca ona ad qoydu, konseptuallaşdırdı. “Birlər” – silsilə, daha sonra kitab halında (Bakı, Alatoran yayınları, 2019) reallaşdı, məhz R.Qaracadan sonra poeziyamızda geniş yer aldı, gəlişdi.

R.Qaracanın “Anlamsız şeirlər”i mərhələvi aktdır; bir zaman rus avanqardistlərinin “Zaumi” yaratmaq cəhdlərinə bənzəyir. Poeziyanın mənadən əvvəl ahəng, ton, səs iddiası, iç təzahürü-gərəkliyi olduğunu görükdürür. Bəzən bu niyyətlərdə heca, qoşma, gəraylı şeirinə parodiya həvəsini də görmək olur:

*...Dərdə göz ev ün
Sevda köz bol tin
Barda bir qız ən
Eşqə düş kim dor...*

(“Gəraylı”)

Burda Şeirin fəlsəfəsini dəyişmək, onu ritorika-bəlağət-pafosdan təmizləmək, məhz sırf sənət-texnika tərəflərinə istinad-ısrar etmək, vurğu salmaq “tapşırıqları” aşkar və aktualdır.

Bu minvalla R.Qaraca “Əşyalar”da şeirin obyektivini (subyektdən obyektə) dəyişməyə cəhd edirdisə, “İnkər” şeirlərində funksiyasını (duyğusalıqdan hadisə-narrativə), “Erotik” silsiləsində estetikasını (yaşamdən naturallığa), “Anlamsız şeirlər”də məna planını (sözdən səsə), “Aranjmanlar”da niyyətini (nəzirədən ironiyaya), “Birlər”də isə poetik tutumu (çoxhəcmlikdən misra-şeirlərə) hədəfə alır, bütövlükdə, əzəl “ilham pərisi”ni funksionallığa transform edir.

Odur ki, R.Qaraca şeiri konseptual şeirdir. Forma, üslub, ahəng, texnika (hətta poetik orfoqrafiya) zaman-zaman dəyişir; epataj, reportaj, bəyanat, absurd, parodiya, süjet-narrativ, müşahidə-seyr, poetik aktualizə şəkillərini alır; yeganə dəyişməz cəhət – estetik fəallıq, Şeiri paslanmağa qoymamaq, günün nəbzində saxlamaq, avanqard iddiasıdır.

2010-cu illərdən Rasim Qaracanın yaradıcılığında poeziyanın çəkisi azalmağa, əksinə

nəsrin payı artmağa başlayır. “Zürafəsiz dünya” (2019) və “Tənha qurbağanın səsi” (2021) kitablarına toplanmış son poeziyası: poetik etüdlər, eskizlər, müşahidələr, çizgilər, qırıq-parça xatirə, hisslər dumanı, cəmiyyət motivləri, “dua kimi”lər, hikmətlər, birlər, insan mənzərələri, “qəlbin qaralaması”, “məna deyilən şey”lər, anların poeziyası, qadın tematikası, kişi dünyası, kişilər – qadınlar, sevgilər-ayrılıqlar, “korlar” – aydınlıqlar... – olmaqla, bütün şeirlərinin çulğaşığı, kvintessensiyasıdır.

*Heç bir şey söyləmədən
çəkilib getməyi öyrənir insan
yaşa dolduqca
Nifrət etmədən qopmağı
yox olmanın səssizliyini ...*

Rasim Qaraca şeiri yaşa dolur, qocalmır. Şeirlərindən bir qismini şair “Rok-poeziya” adlandırır; və silsilədə rok, haray, çağırış, nisgil motivləri olmaqla mövqe poeziyası nümayiş etdirir:

*Dostlar, bir az da
kölgənizi
kimsənin kölgəsinə qarışdırmadan
yaşayın...*

“Tənha qurbağanın səsi”ndə tənhalıq, təkliyə üsyan, səhvlər, etiraflar, peşmanlıqlar, “virtual dostluqlar”... – müdriklik notları daha da çoxalır, şair kitaba “Aforizmlər” bölməsini artırır. Bununla belə, R.Qaraca şeiri avanqard təbiətini, azad, mücadiləçi ruhunu dəyişmiş, iki misralıq:

*daha nə
bəhanə*

(“Qafiyəli şeir”) – vurğusu ilə təsirlərini davam etdirir; əvvəlcədən cızdığı-yazdığı-anlatdığı dünyanın bərkliyi, sərtliyi, soyuqluğu ilə də isindirə bilir:

*Pambıq kimi qar
qar kimi pambıq olmasın
qar qar kimi olsun.*

*Göz yaşına bənzəməsin yağış
yağışa bənzəməsin göz yaşı
yağış da yağış kimi olsun*

*Zaman çay kimi axmasın
Çay da zaman kimi
Zaman elə zaman kimi olsun
bəzən axmasın
donsun.*

Şeirdə bir zamanlar R.Qaracanın savaşı açdığı, bəhsə girdiyi, dekonstruktəyə cəhd etdiyi R.Rza şeirinin reminissensiyası da aşkar duyulur (Xatırla: *“Mən istəyirəm:/ buludlar ağlasın, uşaqlar ağlamasın -/ analı, ya anasız!/ Mən istəyirəm:/ güllər açılsın, güllələr açılmasın -/ amanlı, ya amansız!..”* və s. – R.Rza, *“Məndə ixtiyar olsa”* şeirindən).

R.Qaraca poeziyası mahiyyətə nikbindir; hər bir halda insan qəlbinin pozitivlərinə, işığına köklənir. İlk kitabı *“Ölüm haqqında günəş”*də avanqard ruhun dekadans üzərində qələbəsinə beləsinə *“günəş”* metaforası heç zaman bu şeiri tərək etməmişdir:

*Ra günəş deməkdir, Rasim,
Məgər bu yetərli deyilmi
O kor yarasalara...*

Rasim Qaraca avanqardistikasını hekayə yaradıcılığında da yeridir. Hekayələri mətbuatda vaxtaşırı ciddi maraq doğurmaqla yanaşı, hər bir hekayə kitabı da konseptual mahiyyətlidir. *“Düşüncəli bir adamdır, dünyaya baxışının özünəməxsus əyri bucağı var, bu bucaq altından baxanda başqalarının görə bilmədiyi ağlagəlməz qəribə mənzərələr görür. Məntiq qanunlarıyla yaşamır, özü öz qanunlarını yaratmış, bu qanunlar içərisində heç kimsənin yaşamadığı və yaşaya bilmədiyi bir həyatı artıq neçə illərdir sürdürür...”* [3, s.5] – bu avanqard mövqə yalnız *“Əyri evin qadını”* hekayəsinin qəhrəmanını səciyyələndirməklə qalmır, bütünlükdə yazıçının eyniadlı hekayələr toplusunun [3] xarakterini və məntiqini də müəyyən edir.

R.Qaraca kitaba gənclik çağlarından 2010-cu ilə qədər qələmə aldığı hekayələri toplamışdır. Hər bir hekayənin *“əyri bucağ”*ı mahiyyətə *“düzlük mənzərələri”*nə açılır. Kitabda müxtəliflik və çevik dəyişkənlik ovqatı yaradan janr mozaikası da, görünür ki, bu xüsusi səylərdən irəli gəlir. *“Qaranlıqda və işıqlar sönəndə*

(detektiv)”, *“Kim yatmış, kim oyaq (“Cırtan” xalq nağılının dekonstruksiyası)”*, *“Ləkə (KQB sıralarında olmuş gerçək əhvalat)”*, *“Qamışlıqda yox olanlar (fantastika – yeniyetmələr üçün)”*, *“Hür-riyyət (birpərdəli tamaşa)”*, *“Aforizmlərim”*, *“Gündəlikdən notlar”*, *“Qara və qumral (film-hekayə)”* və s. mətnlər R.Qaracanın müstəqillik illərinin gətirdiyi yeni ab-havaya, dərin sınımlara, poeziyasında olduğu kimi, oynaq forma-struktur, çevik janr siyasəti ilə cavab vermək cəhdləridir. Bu hekayələr sırasında məxsusən pritça vurğusu ilə *“Sizif və tələbə – pritça”*; *“Şair və göz həkimi – pritça”*) və pritçavari əhvalatlar *“Yoldaş biznesmen”*, *“Savaş”*, *“Uşaq əti neçəyədir?”*, *“Nora, Diba və Şiri (uşaq hekayəsi)”*, *“Azadlıq (uşaq hekayəsi)”*, *“Əlaqə”* və s.), ümumən real əhvalatlar *“Ağ pencəkli qadın”*, *“Dünyada hamıdan çox”*, *“Toy səyahəti”*) – yazıçının sadəcə forma oyunlarına deyil, əksinə, altqat mənələrə, gözünün qarşısında dəyişən dünya, həyat, cəmiyyət fonunda insana və insan mahiyyətinə fokuslandığını göstərir. Bu zaman R.Qaracanın prozaik qələmi modernin gerçəklərlə barışmazlıq ruhu, postmodernin dekonstruktiv üsulları, avanqardın həmlə gücündən məharətlə yararlanır.

Belə ki, 1980-2000-ci illərin ən kədərli həyat mənzərələri də R.Qaracanın hekayələrində oynaq ritmdə, perspektiv sorağında, nikbin qayədə təqdim olunur. Müstəqilliyin vəd verdiyi azadlıq, sərbəstlik axtarıları həyatda olduğu kimi sənətdə də özünü-ifadə, realizə imkanlarına meydan açır. Məşhur *“Cırtan”* nağılının qəhrəmanı çox qurnaz, arxivlərində hər kəsin dosyesi toplanmış, hətta Cırtanın onu necə aldadıb öldürəcəyini də bilən Divin arqumentlərinə, şirnikləndirici dollarlarına sanki uyursa da, müəllif bununla barışmır, sonda: *“...Ancaq Cırtan yenə də özündə güc toplayıb, dostlarıyla birlikdə aradan çıxmağı bacardı. Nağılın sonunda əzazil div məhv edildi”* (*“Kim yatmış, kim oyaq”*). *“Əgər ən yaxın dostun...”* hekayəsinin qəhrəmanı da barışmır; amma nağılda yox, gerçəklərdə, dostunun könüllü gedib Qarabağ müharibəsində şəhid olması, yoxluğu ilə barışmır. Yazıçı hekayəni həyatın dadı-gücü-oyaqlığı ilə ölümün amansızlığı arasında elə incəliklə qurmuşdur ki, insan ağrısının şiddətinə rəğmən, heç vəch yaşamaq

sevdasını qıra bilmədiyini də görürük. “Sizif və tələbə” pritiçasında müdrikliyin sevinci ilə nadanlığın faciəsi üz-üzə gəlir, həyat yükünə qatlaşmağın daha böyük səadət olması fəlsəfəsi təsdiqini tapır. Ümumən, R.Qaracanın hekayələrində bütün maneələrə rəğmən, həyata qatlaşanlar həmişə qalibdir, ən azı yükümlü olmanın sevincini yaşadıqlarına görə.

Buradan, R.Qaracanın ilkin nəsrini hələ nikbin məxrəcdə köklənib, son hekayələri barəsində bunu demək olmaz. Əvvəllər qəhrəmanlarının yönü sabahadırsa, indi Rasim Qaracanın hekayələrinin üzü keçmişə, keçib-gedən zamanələrədir. “Mənim həyatımı yaz” (“Alatoran”, 2020) kitabında toplanmış “Kəpənəkli günlər”, “Mənim həyatımı yaz”, “Tanya”, “Əlibaba bacı”, “Çaqqal görüşü”, “Nilufər” və s. – 17 həyat hekayəsinin hər biri ötüb-getmiş, acısı-izi qalmış insan əhvalatlarıdır ki, “mənim həyatımı yaz” deyər yazıçı qələminə tuş gəlir. Qlobal ölçülərdə əhəmiyyətsiz görünən, getdikcə də əhəmiyyətsizləşən, kimsənin yadına düşməyən küncdə-bucaqda gizlənmiş hekayələri oxucuya yaxınlaşdırmaq üçün R.Qaraca maraqlı bir “uzaq təhkiyə” xronotopu tətbiq edir. Təhkiyəçi bir başqasının hekayəsini danışır, başqası bir başqası ilə tanış edir oxucunu; təhkiyə ikinci, hətta üçüncü əldən olur və bu da özlüyündə uzaqlıq effekti yaradır. Amma bu şərti “uzaqlıq” müstəqillik illərindən o yana keçmir; təhkiyədə zaman və məsafəyə uzaqlaşdırma – ekzistensiyasında qəhrəmanlarını müasir oxucuya yaxınlaşdırır.

Rasim Qaracanın hekayələri sosiallıqlarla nəfəs alsın da, yazıçı birbaşa sosial problemlərdən yazmır, indi onun hekayələrinin predmeti heç bilavasitə İnsan problemləri də deyil. R.Qaraca problem-hekayələr yazır; İnsan-problemlərdən yazır. Bu gün məşinləşmiş dünyada İnsan özü problemə dönüb-dönüşüb; Yarandıqdan İnsan kimi düşünməyə, xəyallar qurmağa, sadəcə (həyat) yaşamağa cəhdlər etmiş qəhrəmanlarını R.Qaraca uzaq-soyuq ironiyası ilə o yerdən haqlayır ki, həyatda problemə, əl-ayaqdan kənar bükəsə çevriliblər, ən çox da qadınlar: Nilufərlər (“Nilufər”), Aygünlər (“Yağışda gələn qız”), Şahanələr (“Şahanə”), Pərilər (“Qəribə sevgi”), Almazlar (“Dünyanın ən qorxusuz yeri”), Zərifələr (“Mənim həyatımı yaz”)... Qadın məsələsi klassik ədəbiyyatda

olduğu kimi, bu gün də Azərbaycan yazıçısının ən çox ağrıyan yeridir.

2020-ci ilin Vətən müharibəsində qazandığımız Qələbəyə qədər Qarabağ məsələsi Azərbaycan yazıçısının daha bir ağrıyan yarası, əsas mövzusu olmuşdur. Patriotik ədəbiyyatdan baxanda elə görünür ki, sanki Qarabağ müharibəsi ümumən andeçraund ədəbiyyatdan yan ötmüşdür. Müharibənin içində deyil, çölündə, yan-yörəsində yer almışdır. “Mənim həyatım”ın qəhrəmanlarından Seymur müharibədə iki ayağını itirib (“Kəpənəkli günlər”), həyatın dibindədir, Kanadadan dostu Kamran gəlib bir müddət ona həyatın keyfini yaşatsa da, mahiyyətə heç nəyi dəyişə bilmir. Hamının yasında ağrı deyən Əlibaba bacı (“Əlibaba bacı”) Qarabağdan “Fazilin ölüm xəbəri” gələndə, “oğlunun yasında vay-şivən qopartmayıb, ağlaşma deyər bilməyib, yaxasını cırmayıb, üzünə dırnaq atmayıb. Eləcə lal-mat dayanıb baxıb, göz yaşları öz-özünə axıb yanaqları boyunca... Cəmi bir ay sonra qara torpaq onu çəkib aparıb özünün əbədi sükunətinə”. “Yağışda gələn qız” hekayəsi “gəncliyi Qarabağ savaşıyla kəsilənlərdən biri”, “savaşın izlərini bütün bədəninə daşıyıb, lakin veteran kimi qeydiyyatda düşər bilməyən”, nəinki “haqqı olan təqaüdü”, həm haqq etdiyi həyatı da ala bilməyən bir Qarabağ məğlubu ilə bir həyat didərgini Aygün barəsində sadəcə qəmli bir əhvalatı təsvir edir. Daha bir uzaq Qarabağ təhkiyəsini “Qəribə sevgi” hekayəsi təqdim edir. Uzaq Ayıblı kəndində yeniyetmə ikən sevdiyi Pəriyə elçiliyi uğursuz 20 yanvar gününə təsadüf edən Fərəsət uğursuz sevgisinin “çarəsini cəbhəyə yollanmaqda görüb”. “Ölmək və biryolluq yox olmaq haqqında düşünüb. Ancaq 2 il sonra savaştan sağ-salamat qayıdıb”, “bəxtindən küsən bütün cavanların getdiyi ölkəyə yollanıb – Rusiyaya”. Sonrası Fərəsətin uğur hekayəsi gəlir. Əli gətirir, uzaq Sibirdə biznes və kəndində imarət qurur. Hətta uğursuz, bəxtikəm, yetim qalmış Pərisinə də uzaqdan həyan olmağa çalışır. “Dünyanın ən qorxusuz yeri” hekayəsində də kişilərin nəfəsi-əmmarəsi, kişi dünyasının basqılarından Almaz qır qazanlığında yaşayan Qarabağ kişisinə sığınmaqla qurtarır: “Adı Nəsim idi. Ailəsini müharibədə itirmişdi. Döyüşdə yaralanıb şikəst olmuşdu. İnsanlara qarışmırdı. Burada tərki-dünya həyat yaşayırdı”. R.Qaracanın

hekayələrində sanki “uzaq”da görünən Qarabağ müharibəsinin şiddəti çox yaxındadır.

Bu baxımdan, yazıcının bilavasitə müharibənin içindən yazmağa cəhd etdiyi “On bir gecə” romanı da (2014), prinsipcə, hekayələr romanıdır. “Savaş günlərində eşq hekayələri – Qarabağ Dekameronu” vurğusu altda qələmə aldığı əsərdə, əslində, “Dekameron” kodu da, “Qarabağ savaşı” motivi də çağdaş oxucu ilə dialoqa girməyin postmodern bir üsulu kimi düşünülmüşdür, amma kifayət qədər işləmədiyindən mətnə eləcə passiv kompozision ünsür kimi də qalmışdır. Əvəzində, R.Qaracanın romanında başqa bir dialoji kontakt – cinsəl problemlər yaşayan, yeniyetməlik komplekslərini heç cür dəf edə bilməyən kişi cəmiyyətinin ağırları qabarıq əksini tapmışdır. Sanki qəsdən naşı, profan üslubda nəql olunan hekayələr bayağı olduğu qədər də az qala bir-birinin eynidir, eyni nöqtəyə vurur. On hekayənin hər birində qəhrəmanların qadına (və həyata!) qarşı formalaşmamış, natamam baxışları aprobasiya olunur. Bu – heç də öləri mövzu olmayıb, R.Qaracanın romandan əvvəl də hekayələrində (“Dünyanın ən qorxusuz yeri”, “Ağ pencəkli qadın”, “Dünyada hamıdan çox”) uğurla sınadığı aktual məsələdir. Mövzunu qaynar müharibənin içinə aparmaqla yazıçı Qarabağ savaşının cəmiyyətdə psixoloji təsirlərini daha dürüst fiksə etmiş olur.

Rasim Qaracanın qəhrəmanlarının hər birində lirika var, həyat lirikası; lakin yazıçı bu məqamın psixoloji qatlarına enməyi lazım bilmir. Başqa zamanlardır, lirik-psixoloji üslubla bu gün həyatın məzmununa varmaq, açıq qapıları döymək kimi olar. “Mənim hekayəmi yaz” deyənlərin həyatını R.Qaraca başqa tərzdə

qələmə alır və kitaba daxil etdiyi mətnləri *postmodern hekayələr* adlandırır. “Lazımı gözləyərkən”, “Böyük insanla görüşlərim”, “Şair Mazan Şələquyruq”, “Kor pişiyin qovulması (uşaqlar üçün, sərçənin dilindən)”, “Dördüncü yolçu”, “Sevgilim “Yox” olub” hekayələrində yazıcının soyuq, təmkinli təhkiyəsi, habelə satirik notlar, dekonstruktiv yanaşma, ironik modusla zənginləşir.

Bütövlükdə, Rasim Qaracanın həyat ironiyası baxışlarında gizlənilir, ağıri-nisgili içində (ekzistensiyasında) gizləyərək, təhkiyəsində məhz ironiyasını gerçəkləşdirir.

Rasim Qaraca ədəbiyyata avanqardla gəlib; bu nəfəsi yaradıcılığı boyu qoruyub-gəlişdirməyə çalışır. Vizual olaraq da (4, kitabın titul səhifəsi) bu vurğunu qabardan yazıçı “*hekayələr*” deyə özünə çağırış edir və hekayələyir.

Yığcam, eskizvari, rəssam qələmi ilə çəkilmiş və rəsmlərlə bəzədilmiş “Sənin toxunduğun hər şey” (Bakı, “Alatoran”, 2022) kitabına daxil etdiyi portret-hekayələrində Rasim Qaraca özü ilə qəhrəmanları arasında məsafəni daha da azaldır. Ömrünün içində, yaddaşının hardasa uzaq bir küncündə, həyat dolambaclarında ilişib-qalmış, bu günə çıxmayan insanların taleyini, sözünü, özünü hekayələyir. Dünəndə, gerçəklərdə, keçib-getdiyi yollarda donub qalmış, sanki əşyalaşmış “toxunduğu hər şey”i yazmağı, oyatmağı, ona can verməyi yazıçı borc bilir: “Hekayə yazmaqdağı səbəblərimdən biri keçmişdə qalan, unudulub getməsinə istəmədiyim, mən yazmasam birdəfəlik zamanın qararlığında itəcək insanlara öz kitablarımda yeni həyat qazandırmaqdır. Heç olmasa bir-iki nəfəri unudulmanın burulğanından qurtarırsan – onlara yeni ömür bağışlayırsan...”

Nəticə / Conclusion

Müdrək çağlarında belə Rasim Qaraca sənətə avanqard tələblər, iddialar sürməkdə davam edir; bu iddianın adı həyatda da, sənətdə də yaşamaq adına təmənnəsizliqdır: “Biz istəsək də, istəməsək də təəssüflərlə dolu həyatımızda qazana biləcəyimiz, qazanmalı olduğumuz tək

müdrəklik – təəssüf etmədən yaşamağı öyrənmək, bizdən əvvəl yaşamış daha yaxşı insanların hekayətləri ilə tanış olmanın verdiyi təsəlli ilə, göy qübbəsi altında bir iz buraxmadan unudulub getmək olmalıdır...” [6, s.9]

Ədəbiyyat / References

1. Əlişanoğlu, T., Şeirimizin gümüş dövründən fraqmentlər (bəzi poetik siyahılara prozaik düzəlişlər). – “Tənqid.net” jurnalı, № 8, 2011.
2. Qaraca, R. Bir dəqiqəlik səs-küy. “Xəzər” jurnalı, № 2, 1990.
3. Qaraca, R. Əyri evin qadını. – Bakı: Qanun, 2010.
4. Qaraca, R. Mənim həyatımı yaz. – Bakı: Alatoran, 2020.
5. Qaraca, R. Ölüm haqqında günəş. – Bakı: Adiloğlu, 2002.
6. Qaraca, R. Sənin toxunduğun hər şey. – Bakı: Alatoran, 2022.
7. Qaraca R. Zülmətdə bir alatoran. – Bakı: Alatoran, 2018.
8. Qismət. Danışan əşyalar (Rasim Qaracanın şeirləri haqqında qeydlər) // Tənqid.net, № 12, 2016/2017.
9. Redaktordan. “Alatoran” nədir? // “Alatoran”. “Ədəbiyyat” jurnalı, № 1, 2004.
10. Yaquar yerişli zaman. Azad yazarlar ocağı – 2003. almanax. – Bakı: Adiloğlu, 2004.

Очерки по современной азербайджанской литературе: авангардистика Расима Гараджа

Техран Алишаноглу

Член-корреспондент НАНА

Институт литературы имени Низами Гянджеви НАНА

E-mail: tehran2006@yandex.ru

Резюме. В статье говорится о творчестве поэта и прозаика Расима Гараджа, завоевавшего особое место в деле развития азербайджанской литературы периода Независимости, отличившегося за заслуги в приходе новых течений авангардизма и постмодернизма в искусстве. Расим Гараджа вступил в литературу как поэт, провозгласивший манифесты, вносящие в поэзию дыхание нового времени. Вместе со своими единомышленниками он создал литературную группу «Баджа», одну из первых в Азербайджане, и литературное общество «Очаг Свободных Писателей» (ОСП). Учреждённый им журнал «Алаторан» играл большую роль в формировании нового поколения писателей. Расим Гараджа выпустил 12 книг стихов и прозы, его поэзия, рассказы, романы имели резонанс в литературной печати. В статье проводится всесторонний анализ творчества Расима Гараджа, исследуются и комментируются внесённые им авангардистские позиции в литературу, инновации в поэзию, идейно-эстетическое содержание его романистики. Творчество Расима Гараджа носит концептуальную сущность, играет значительную роль в формировании ряда последователей, изменении эстетической естественности в литературе нового времени.

Ключевые слова: Р.Гараджа, авангард, постмодернистское искусство, реальная поэзия, социальные мотивы, бессмысленный стих, союз